



En herregårds regnskab fra omkring år 1900

Af cand. mag. Espen Kirkegaard Espensen

Under mit arbejde på Dansk Center for Herregårdsforskning med en bog om herregården Ormstrup stødte jeg på to interessante regnskaber i herregårdens godsarkiv. Regnskaberne blev lavet af gårdens ejer, Hector Estrup, og det er disse to regnskaber, som danner grundlag for denne artikel.

Hector Estrup

Hector Estrup (1860-1914) ejede herregården Ormstrup ved Bjerringbro i årene 1888 til 1907. Han var søn af konseilspræsident Jacob Brønnum Scavenius Estrup, der var en af de mest markante personer i dansk politik i anden halvdel af det 19. århundrede. Hector Estrup var ligesom sin farfar af samme navn en historisk interesseret godsejer. Godsejerens interesse for historie betød blandt andet, at han ændrede sin gårds navn fra „Friisholt“ til „Ormstrup“.

Det havde nemlig været herregårdens oprindelige navn, indtil den kom i Mogens Friis' eje i 1661. Hector Estrups interesse for historie gav sig blandt andet udslag i, at han overdrog to regnskaber til Provinsarkivet i Viborg den 22. marts 1905. Disse regnskaber fra Estrup er det materiale, som denne artikel drejer sig om.¹

Regnskaberne, der blev indleveret i en forseglet kuvert til arkivet, er fra regnskabsårene 1896-97 og 1900-01. Denne artikels forfatter fandt i 2010 kuverten med ubrudt forsegling på landsarkivet i Viborg, og jeg blev således den første, som læste Hector Estrups regnskaber, siden de var blevet afleveret for over hundrede år siden. Estrup skriver i et ledsagende brev, at han i sin egen beskæftigelse med historie betragtede det som et stort savn, at der ikke fandtes et samlet regnskab, der viste et dansk

Hector Estrup, 1907. Foto: Privateje

landbrugs rentabilitet fra slutningen af det 18. eller begyndelsen af det 19. århundrede. Derfor ville han gerne give sin egen eftertid, nærmere bestemt personer i slutningen af det 20. århundrede, mulighed for at se et sådant historisk regnskab.

Driften af herregården Ormstrup

Herregården Ormstrup havde i Estrups ejertid et tilliggende på 826 tønder land i alt. Det svarede til godt 43 tønder hartkorn. Estrup tilkøbte ikke jord, men han lod nogle arealer tilplante med skov. Et forholdsvist stort areal var udlagt til eng og permanent græsning, det hang måske sammen med den særlige måde, Estrup med tiden valgte at indrette driften af gården på.

Hector Estrup foretog nemlig en væsentlig og usædvanlig omlægning af gårdens drift. Skiftet i driftsformer skete mellem de to regnskabsår, som vi kender regnskaberne for. Estrup valgte at afhænde sin kreaturbesætning og i stedet satse på opdræt af ungheste samt på salg af hø og halm, hvilket var ganske usædvanligt set i forhold til den generelle tendens i dansk landbrug sidst i 1800-tallet. Det er særligt denne del af regnskabernes mange informationer, der her vil blive sat fokus på.

Begyndende mekanisering

Hvis gårdens samlede udgifter i de to regnskabsår sammenlignes, vil man opdage, at udgifterne til arbejdsløn faldt fra 6.806,62 kr. til 4.725,96 kr. Denne ændring kan skyldes flere forhold. En forklaring kan



Regnskabet for året 1896-97 og den forseglende kuvert, hvori regnskaberne havde ligget i over 100 år.
Foto: Flemming Platz.

måske findes i to årsager; dels at der ikke længere på gården var en arbejdskrævende kreaturbesætning, dels at der var sket en mindre mekanisering af dele af driften. Lad os se lidt nærmere på disse to forhold i det følgende.



Ormstrups hovedbygning ved midten af 1900-tallet. Foto: Niels Elswing.

Netop omkring århundredeskiftet begyndte visse maskiner at overtage nogle af de funktioner, der traditionelt var blevet udført ved hårdt manuelt arbejde. Således brugte Hector Estrup 158 kr. til leje og betjening af et lokomobil til brug for damppresning. I udgifterne indgik også 483,50 kr. for leje af et damptærskværk. For transporten af disse maskiner blev der betalt 116 kr. Det var selvfølgelig nødvendigt at købe kul til maskinerne, hvilket også fremgår

af regnskabet. Arbejdet med moderne maskiner må have været grund til, at en ulykkesforsikring blev tegnet for 23 kr. Disse udgiftsposter viser, hvordan mekaniseringen af landbruget på dette tidspunkt var på vej.

Det lader til, at maskinerne kun blev lejet til sæsonbetonet arbejde, og at godset ikke på dette tidspunkt var i besiddelse af egne dampmaskiner. Det viser, at Estrup i hvert fald ikke har været foregangs-

mand med hensyn til mekaniseringen af landbruget. Siden damptærskning for første gang i Danmark blev taget i anvendelse på Dragsholm i 1856, havde især de større landbrug anskaffet egne damptærskværk. Mekaniseringen og anskaffelsen af nye maskiner var dog længst fremskreden på Sjælland.

Det er værd at bemærke, at den maskinkraft, som er omtalt i Estrups regnskaber, blev anvendt stationært. Det illustrerer, at det først var senere, at trækraften blev mekaniseret, og hestene dermed udkonkurreret af maskiner. Interessant er det også, at udgifterne til maskiner blev opført sammen med udgifterne til den manuelle arbejdskraft, deri ligger en opfattelse på dette tidspunkt af, at maskinerne tjente til at afløse det manuelle arbejde men ikke hestene som trækraft. Der var således endnu et stykke tid til, at maskinerne i form af de tidlige generationer af traktorer begyndte at køre ud på markerne. Sammenholder man maskinudgifterne med udgifterne til hestene, udgjorde hestene en langt større udgiftspost end maskinerne. Der skulle også gå mange år, før hestene blev fortrængt som primær trækraft på de danske landbrug. Gården rådede i 1901 over tretten arbejdsheste, som Estrup værdisatte til 400 kr. pr. hest. I 1908 var antallet af heste steget til sytten.

Regnskaberne giver også et indblik i, hvor mange forskellige håndværkere der blev udbetalt penge til. Det er udøvere af håndværk, som stort set ikke kendes mere i det praktiske liv blandt andet bødkeren, hjulmageren og sadelmageren. De var hver for sig nødvendige for at holde vogne, seletøj og redskaber i

orden. Der blev indkøbt drænrør, hegnspæle, sække, hjulringe, vogns mørelse, maskinolie, én harve et cetera .

Kreaturerne sættes ud

Den store post i omsætningen for regnskabsåret 1886-87 er kreaturerne. En stor del af produktionen fra agerbruget blev anvendt på foder til kreaturerne, så det var den del af landbruget, Estrup på dette tidspunkt satsede på. Det var på denne måde, at de fleste andre danske landbrug havde indrettet sig i årtierne før år 1900. Man havde mere og mere omstillet sig til malkekvæg og dermed til at bruge markafgrøderne til foder. Denne omstilling blev både drevet af faldende kornpriser, af den teknologiske udvikling inden for forædling af landbrugsprodukter og af mulighederne for at transportere produkterne over længere afstande til udenlandske markeder.

I 1886-87 producerede malkekøerne på Ormstrup 418.880 liter sødmælk, hvilket indbragte 13.087,62 kr. for mælken, mens værdien af vullen er angivet til 560 kr. Hertil kom indtægter fra slagting og salg af dele af besætningen på netto 5.756,30 kr. Den største udgift til kreaturerne var 6.924,62 kr. til kraftfoder. Den næststørste post var de 4.150 kr., som roerne af egen avl blev opgjort til. Udgifterne omfattede også 90 kr. til dyrlæge.

Kreaturerne havde givet en indtægt på i alt 18.414,54 kr., men også medført udgifter på i alt 14.640,45 kr., hvilket giver et overskud på 3.774,09 kr. Indtjeningen på køerne er - set i forhold til ind-



*Familien Estrup foran Ormstrups hovedbygning 1907. Fra venstre er det Hector Estrup og hans hustru Mathilde, født Iuel, der-
 efter sønnerne Jacob og Niels Rudolph. Foto: Privateje*

tjeningen på kornavlen - ikke særlig god. Estrup nævner i sit brev, at han netop ved hjælp af regnskaberne blev klar over dette forhold, og at han derfor omlagde sin drift. I stedet for kreaturer satsede han på at opdrætte ungheste, såkaldte plage. Blandt

andet for at denne forskel mellem de to driftsformer skulle træde tydeligt frem for eftertiden, valgte han at arkivere to regnskaber. Efter den omlægning, der var sket i dansk landbrug fra kornavl til animalsk produktion, udgjorde kvæget på dette tidspunkt den

økonomiske rygrad for det meste af dansk landbrug særligt i Jylland. Det gør Estrups beslutning højst atypisk, og Estrup blev husket for sin atypiske drift. Således kaldte Ormstrups mangeårige forvalter, Georg Elsig, i 1970'erne i et interview Hector Estrup for „ikke helt almindelig“, fordi han ikke havde nogen køer, men i stedet en masse heste! Elsig fortalte videre en morsom historie om, at Estrup engang til et selskab forklarede, at han var trist, fordi halvdelen af hans besætning var død. Oplysningen om en sådan katastrofe for hans bedrift affødte selvfølgelig straks opmærksomhed, hvortil han beroligende forklarede, at det kun var en ko, der var død, han havde nemlig kun to!

I stedet for kreaturer var Estrup gået over til at opdrætte plage, ungheste, som der i 1901 var 36 af på gården. De er i regnskabet angivet med alder og udspecificerede værdier på de enkelte aldersklasser. Nettoindtægten på denne del af driften udgjorde dog kun 1.983,14 kr. i 1901. Det beløb skal imidlertid ses i lyset af, at der blev investeret 4.799 kr. i indkøb af nye føl. Hertil kommer, at salget af heste allerede havde indbragt 10.764,50 kr. Det er formentlig derfor rigtigt at betragte denne del af driften som endnu værende under opbygning. Omlægningen af driften på Ormstrup illustrerer en begyndende specialisering i landbruget, som forudsatte adgang til blandt andet kunstgødning. Det er imponerende, at godsejeren inden for fire år formåede både at omlægge driften og øge gårdens udbytte så markant. Det skal dog hertil bemærkes, at værdien af land-

brugets produktion steg kraftigt netop i disse år fra et lavpunkt omkring tidspunktet for Hector Estrups erhvervelse af Ormstrup, så konjunkturerne var også på den nye godsejers side. Det skal tilføjes, at hestebestanden i Jylland blev forøget med næsten 100% i årene mellem 1888 og 1914. De nye høstmaskiner, øget transport og brug af heste i såkaldte hestegange krævede alt sammen flere og stærkere heste. Måske har Estrup kunnet profitere af denne udvikling.

Kreaturerne og senere plagene udgjorde den økonomisk vigtigste del af husdyrholdet. Hertil kom arbejdshestene, der var uundværlige som trækraft i driften. Derudover var der også en række andre husdyr på gården. Kombinationen af en bestand af husdyr, der skulle skaffe indtjening til gården, og en bestand af husdyr, som indgik i husholdningen, er i overensstemmelse med den måde, herregårde traditionelt var blevet drevet på. Mulighederne for at sende store mængder landbrugsprodukter til fjerne markeder og den øgede specialisering skulle dog med tiden gøre besætningerne mindre varierede. En af forudsætningerne for specialiseringen i landbruget var det jernbanenet, som i Danmark blev anlagt i anden halvdel af 1800-tallet, og som fik stor betydning for udviklingen i landbruget. Denne form for mekanisering af fjerntransporten gjorde det realistisk at afsætte gårdenes produkter til et større marked. Jernbanen betød også, at det var muligt at få transporteret tungt gods til landbrugsbedrifter rundt omkring i landet; for eksempel kunne store



Ormstrup i dag. Foto: Bent Olsen

mængder af kunstgødning nu transporteres til en gård som Ormstrup.

Konklusion

Som Estrup selv var klar over, findes der ikke så mange regnskaber over landbrug som Ormstrup fra denne periode. Alene derfor er regnskaberne interessante. De er også interessante, fordi de giver et indblik i den begyndende mekanisering på Ormstrup, der ser ud til at have fulgt et sædvanligt møn-

ster. Endvidere fortæller regnskaberne historien om en meget speciel driftsomlægning, idet Estrup valgte at afhænde sin kreaturbesætning til fordel for en satsning på ungheste. Det var en helt anderledes vej at gå end den, som dansk landbrug i almindelighed fulgte på dette tidspunkt, og det har været medvirkende til, at Hector Estrup fik ry for at være en utraditionel landmand også i sin eftertid.

Det samlede økonomiske resultat af regnskabet for 1896-97 var, at gårdens nettooverskud udgjorde

6.140,66 kr. Det var umiddelbart mange penge i 1897, men det skal sammenholdes med, at Hector Estrup i 1888 havde betalt 170.000 kr. for Ormstrup. Købsprisen på tvangsauktionen var fordelagtig for køber, idet gårdens værdi var anslået til 200.000 kr. Hvis indtægten stilles i forhold til købssummen, er forrentningen på 3,6% før personlige skatter. Det er lidt under tidens obligationsrenter.

I regnskabet for året 1900-01 er gårdens anslåede værdi sat til 200.319 kr. Overskuddet i 1901 udgjorde 8.724,09 kr. Det gav en forrentning i forhold til den anslåede værdi på 4,4%. Set i forhold til købssummen gav det imidlertid en forrentning på 5%. Forholdsmæssigt var indtjeningen steget meget på de fire år, der lå imellem de to regnskaber. Stigningen var på 42%, og det ville have været interessant, om vi havde kunnet følge udviklingen over flere regnskabsår. Den indsigt har Hector Estrup dog ikke ønsket at give os, og vi må derfor nøjes med at være taknemmelige for den viden, han har videregivet til os.

Da Hector Estrup efter næsten 20 år på Ormstrup endelig af sin far fik overdraget et af de fædrene gods-
ser nemlig Kongsdal på Sjælland, valgte han at sælge Ormstrup. Det skete i 1907. Prisen, som den nye ejer, Jens Laursen, måtte betale, var på 278.000 kr. Det må således siges at have været en god forretning for Estrup at eje Ormstrup. Det er skæbnens ironi, at Ormstrup formentlig af Hector Estrup blev betragtet som en mellemstation, men at Ormstrup blev det sted, hvor han kom til at lægge langt det meste af sin energi som landmand, idet han kun ejede Kongsdal i syv år indtil sin tidlige død i 1914.

Noter

1. Artiklens oplysninger bygger på de to regnskaber, som findes i arkivkassen: Landsarkivet for Nørrejylland, Frisholt/Ormstrup Gods, Landbrugsregnskaber over Ormstrup 1896-1901, arkivnummer G-0241.

106306	5	Ring	-	381	50				
49347	5	Byg	-	274					
226766	5	Kæbe og Bland							
		Korn	-	1619					
Marche Ant. var saaledes									
382419	5	-	-	2424	50				
Samlet besaat Areal 155 1/2 Land = 16,65012.									
3 Opgrindelsen er alt Lørdag fremgaaet									
<u>Anden er idbeagte</u>									
Totals	99740	5	Ring		4824	65			
	35960	-	Byg		1816	50			
	70719	-	Kæbe og Bland Korn		3824	11	10465	26	
<u>Forbruget paa Gaarden</u>									
Ridestalden	11441	5	Kæbe og Bland						
			Korn	-	5	572	05		
Indestalden	35166	5	de de			1758	30		
Plagstalden	77230	5	de de			3860	50		
Totals	6980	5	Ring			346	50		
	3870	5	Byg	-	5	232	20		
	23556	5	Kæbe	-	5	1413	36		
Køkken	1082	5	Kæbe og Bland						
			Korn	-	5	54	10		
Stavene	712	5	de de			35	60		
Lønnen	250	5	Ring	-	4	11	25		
	233	5	Byg	-	5	11	65		
Løst	788	5	Ring	-	5	39	46		
	2775	5	Byg	-		140	75		
Køkken	7410	5		-	4	296	40		
	6093	5	Kæbe og Bland						
			Korn	-	3	182	79		
Stavene	102	5	Byg	-	5	8	10	8962	95
								19428	21
<u>Medtagne Beholdninger</u>									
161900 og 161901 blivt der ek ÷									
								84	90
								19333	31
Til 1933 5 31 5 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m.									
Til 1933 5 31 5 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m. 1/2 m.									

Sider af regnskabet for året 1900-01. Foto: Flemming Platz